

UOT: 368.5, 368.51, 368.52

AQRAR SIĞORTA SAHƏSİNDƏ DÜNYA TƏCRÜBƏSİ VƏ AZƏRBAYCANDA YENİ SİSTEMİN FORMALAŞMASI

Günəl Valeh qızı Nağıyeva

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) magistrantı

e-mail: naghiyevagunel95@gmail.com

Xülasə

Artmaqda olan dünya əhalisinin yetərli və davamlı şəkildə qidalanmasının təmin edilməsi ilk növbədə kənd təsərrüfatında risklərin minimuma endirilərək bu sahənin ardıcıl inkişaf etdirilməsindən asılıdır. Məqalədə ayrı-ayrı ölkələrdə aqrar sığortanın tətbiqi təcrübələri təhlil edilmişdir. Eyni zamanda, ölkəmizdə formalaşdırılan aqrar sığorta sistemə müvafiq dünya təcrübəsi fonunda baxılmış, kənd təsərrüfatı sahəsində həyata keçirilməyə başlayan yeni sığorta mexanizmlərinin xüsusiyyətləri açıqlanmışdır.

Açar sözlər: aqrar sığorta, aqrar sığorta sistemi, kənd təsərrüfatı, riskin idarə edilməsi, aqrar sığorta sahəsində dünya təcrübəsi.

Giriş

Fərqli inkişaf səviyyəsində olmalarına baxmayaraq bütün ölkələrin iqtisadiyyatında kənd təsərrüfatı sahəsi strateji əhəmiyyətə malikdir. Aqrar sektorun ən vacib xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, hazırki dövrdə texnologiyanın inkişaf səviyyəsinə baxmayaraq istehsal hələ də istehsalçının nəzarətində olmayan təbii şəraitin təsirinə məruz qalır. Ən inkişafetmiş ölkələrdə belə texnologiya kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üçün təbiət hadisələrinə qarşı tam təminat verə biləcək səviyyəyə çatmamışdır.

Kənd təsərrüfatı fəaliyyəti açıq şəraitdə həyata keçirildiyi üçün sahibkar tərəfindən nəzarət edilə bilməyən iqlim şəraiti, xəstəlik və zərərvericilər istehsalın miqdarına və keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir, həmçinin istehsalçının gəlirində qeyri-sabitliyə səbəb olur (6).

Hazırki dövrdə kənd təsərrüfatı sahəsində istifadə edilən vacib və effektiv risk idarəetmə vasitəsi aqrar sığorta mexanizmidir. Aqrar sığorta kənd təsərrüfatı məhsullarının davamlı istehsalının qarşısını alan təbii, iqtisadi və sosial risk faktorlarının təsirlərini azaltmaqla istehsalçılara sabit kənd təsərrüfatı istehsalının həyata keçirilməsinə kömək edir.

Aqrar sığorta kənd təsərrüfatında risklərdən və qeyri-müəyyənliklərdən meydana gələcək zərərin qarşılınmasını təmin edən zəmanət sistemidir. Aqrar sığortanın inkişaf səviyyəsi ölkənin

aqrar siyasətindən, kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatdakı yerindən və həmin sektorun cəmiyyətə təsirlərindən asılı olaraq dəyişir. Riskin idarəedilməsi qeyri-müəyyən hadisələrin təsirlərini minimuma endirmək üçün lazımı tədbirlərin planlaşdırılması, təşkil edilməsi və nəzarət edilməsidir. Risk və qeyri-müəyyənliyin idarə edilməsində istifadə olunan tədbirlər kənd təsərrüfatı fəaliyyətinə fərqli təsirlər göstərir. Bu tədbirlərin heç biri təkbaşına bütün risklərə qarşı müdafiəni kifayət qədər təmin etmir. Buna görə də istehsalçılar alternativ vasitələr arasından müəyyən bir birləşmədən istifadə etməlidirlər. Texniki tədbirlər yetərli olmadıqda və risk dərəcəsi ölçüləbilən olduqda kənd təsərrüfatında sığorta mexanizmi tətbiq edilə bilər.

Sığorta kənd təsərrüfatındakı risklər və qeyri-müəyyənliklər səbəbindən yarana biləcək zərərləri qarşılayan bir təminat sistemidir. Hər şeydən əvvəl risklərə qarşı texniki tədbirlər görülməli, yarana biləcək zərərlər aradan qaldırılmalı və ya minimuma endirilməli, sonra isə sığorta seçilməlidir (6).

Kənd təsərrüfatı Azərbaycan iqtisadiyyatında mühüm yer tutur. Bu sahə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin və əhalinin ehtiyaclarını ödəyən vacib mənbə hesab olunur. Ərzaq məhsulları və kənd təsərrüfatı məhsəli başqa məhsullar respublikada istehlaka aid olan tələbatın təxminən 3/4 hissəsini ödəyir. İstehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının müəyyən hissəsi əhalinin şəxsi istehlakına ərzaq kimi, bir hissəsi toxuma, yemə və bir hissəsi də emal müəssisələrinə xammal kimi istifadəyə yönəldilir (5).

Azərbaycanda 2019-cu il üzrə kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq üzrə əlavə dəyərin Ümumi Daxili Məhsulda (ÜDM) xüsusi çəkisi 5,7% təşkil etmişdir. Kənd təsərrüfatı sahəsi əhalinin iş yerləri ilə təmin edilməsində, yoxsulluğun azaldılmasında və əhalinin xeyli hissəsinin gəlir mənbəyi kimi ölkə iqtisadiyyatında sosial-iqtisadi əhəmiyyət daşıyır. Son illərdə Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə məşğul əhalinin sayında artım müşahidə olunur. Ölkə üzrə məşğul əhalinin 36%-i kənd təsərrüfatı sahəsinin payına düşür.

Dünyada aqrar sığortanın tətbiqi təcrübələri

Dünyada müasir mənada aqrar sığortanın tətbiqinə 1700-1800-cü illər arasında Avropada başlanılmışdır. İlk dəfə olaraq İrlandiyada sığorta kooperativləri tərəfindən heyvanların sığortası, Almaniya isə dolu və yağından sığorta tətbiq edilmişdir. Lakin ilk dəfə tətbiq olunan mexanizmlər təcrübənin az olması, sığortalıların sayının artırılması bilməməsi, ödənişlərin aşağı səviyyədə olması, zərərin tarazlaşdırılmaması, dövlət dəstəyinin kifayət qədər olmaması və təkrarsığortaçı tapmaqda çətinlik kimi səbəblərdən uğursuz olmuşdur. 19-cu və 20-ci əsrlərdə əvvəlcə Avropa ölkələrində, daha sonra isə ABŞ və Yaponiya kimi ölkələrdə aqrar sığortanın hərtərəfli tətbiqinə başlanılmışdır. Dünyada tətbiq olunan sığorta növləri əhatə dairəsinə, ölkələrin iqtisadi inkişafına, kənd təsərrüfatının ölkə iqtisadiyyatındakı yeri və əhəmiyyətinə görə dəyişməkdədir. Bəzi ölkələrin tətbiq etdiyi modellər ön plana çıxmışdır və digər ölkələr tərəfindən də mənimsənilmişdir. Məsələn, İspaniyanın tətbiq etdiyi model bir çox ölkənin aqrar sığorta modelinə təsir etmişdir.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində tətbiq olunan aqrar sığorta mexanizmlərinin əhatə dairəsi, tətbiqedilmə texnikası və təşkili ölkələrin sosial və iqtisadi vəziyyətindən asılı olaraq planlaşdırılır və həyata keçirilir. Sığortanın əhatə etdiyi risk sayı və sığorta texnikası yetişdirilən məhsulların təbii risklərə məruzqalma dərəcəsi, təbii risklərin başvermə tezliyi, zərərin miqdarı, kənd təsərrüfatının ümumi iqtisadiyyatda yeri və əhəmiyyəti kimi amillər nəzərə alınaraq müəyyən edilir. Bu səbəbdən aqrar sığortanı uğurla tətbiq edən ölkələrin modelləri inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün uyğun olmaya

bilər. Lakin inkişafetmiş ölkələrin təcrübələrindən faydalanaraq onların başlanğıcda etdikləri bəzi səhvlərdən qaçmaq və ya qurulmuş ümumi sistemlərdən faydalanmaq mümkün ola bilər.

ABŞ-da aqrar sığorta sistemi. ABŞ-da aqrar sığorta sistemi 1938-ci ildə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi nəzdində Federal Bitki Sığorta Şirkəti (FCIC) və bir neçə özəl sığorta şirkəti vasitəsi ilə dövlət və özəl sektorun tərəfdaşlığı şəklində tətbiq edilməyə başlamışdır. Başlanğıcda özəl sığorta şirkətləri tək riskə əsaslanan (şaxta, dolu, yanğın, sel, külək və s.) sığorta məhsullarını uğurla təklif etmişdilər. Dövlət isə özəl şirkətlərin birdən çox riskə təminat verə bilməyəcəyini hesab etdiyi üçün fermerlərə təbii fəlakətlər zamanı köməklik göstərərək sistemə öz töhfəsini vermişdir. Yəni məhsul sığortası ilə təbii fəlakət yardımı ödənişlərinin birgə həyata keçirildiyi formada sistem tətbiq edilmişdir. Lakin zaman keçdikcə fermerlərin təbii fəlakət yardımlarına güvənməsi ölkədə aqrar sığortanın inkişafına mane olmuşdur.

1980-ci ildə isə Federal Məhsul Sığorta Qanunu qəbul edilmişdir. Federal Məhsul Sığorta Şirkəti özəl sığorta şirkətləri ilə birgə fəaliyyət göstərmiş, regional və spesifik kənd təsərrüfatı məhsullarının inkişafına istiqamətlənmiş işlər görməyə başlamışdır. Təbii fəlakət yardımları 1994-cü ilə qədər davam etmişdir. 1994-cü ildə görülən işlər nəticəsində Məhsul Sığortası İslahatı Qanunu qəbul edilmişdir. Bu qanunla ödənişlərin və inzibati xərclərin subsidiya edilməsi vasitəsilə qanuni olaraq dövlət dəstəyi həyata keçirilmişdir. Eyni zamanda, təbii fəlakət ödənişləri məhsul sığortası ilə əlaqələndirilərək Birdən Çox Riskə Əsaslanan Məhsul Sığortası müqavilələri təkmilləşdirilmişdir. Dövlət dəstəyi ilə həyata keçirilən həmin sistem hələ də ABŞ-da ən geniş tətbiq edilən sığorta sistemidir. Bu gün də ABŞ-da aqrar sığorta sistemi dövlət və özəl şirkətlərin iş birliyinə əsaslanır. Dövlət sığortanın əhatə dairəsini təyin edərkən sığorta şirkətləri də müqavilələri bazara çıxarır və satdıqları müqavilələrlə əlaqəli xidmətlər göstərirlər. Dövlətin sığortahaqqının 60%-ni subsidiya etdiyi ABŞ-da birdən çox riskə qarşı sığorta olaraq bilinən Multiple Peril Crop Insurance (MPCI) ənənəvi olaraq tətbiq edilir və ən geniş yayılmış sığorta sistemidir. Bu sistemə görə, zərər təsbitləri fərdi və müəssisə bazasında müəyyən edildikdən sonra istehsal müəyyən miqdarın altına düşərsə, fermerə zərəre görə ödənişlər edilir.

ABŞ-da aqrar sığorta sahəsində dövlətin rolları aşağıdakı kimidir:

- ✓ *Fermerlərə verilən dövlət mükafatı;*
- ✓ *Sığortanın əhatə dairəsinin və təminat səviyyəsinin müəyyən edilməsi;*
- ✓ *Satış və xidmətlərdə özəl sığorta şirkətlərinə edilən ödənişlər;*
- ✓ *Təkrarsığorta dəstəyi;*
- ✓ *Özəl sığorta şirkətlərinin tədqiqat və inkişaf xərclərinə maliyyə dəstəyi;*
- ✓ *Təhsil və tədqiqat proqramlarının aparılması;*
- ✓ *Təkrarsığorta şirkətlərinin və tətbiq olunan proqramların yoxlanılması.*

Avropa Birliyi ölkələrində aqrar sığorta sistemi. Avropa Birliyi (AB) ölkələrində aqrar sığorta sistemi araşdırıldıqda 100 ildən bu yana dolu sığortasının geniş şəkildə tətbiq edildiyi meydana çıxır. Bəzi ölkələrdə isə dolu ilə yanaşı şaxta, sel, quraqlıq, fırtına hadisəsi kimi risklər də sığorta edilir və bunların zərərlərinin ödənilməsinə dövlət tərəfindən dəstək verilir. İspaniya, Portuqaliya, Avstriya və Yunanıstanda tətbiq olunan dövlət dəstəkli aqrar məhsul sığortaları İtaliya və Fransada qismən tətbiq olunur.

İspaniya. Əsas kənd təsərrüfatı məhsullarını istehsal edən ölkələrdən biri olan İspaniyada məhsul sığortası daxilində fermerlər, fermer birlikləri, özəl sığorta şirkətləri və dövlət fəaliyyət göstərir. İspaniyada təbii fəlakətlərdən meydana gələn zərərləri qarşılamaq üçün dövlət qurumu olaraq Sığorta Kompensasiyası Konsorsiumu (CCS) yaradılmışdır. Hüquqi şəxs olan bu təşkilat Kənd Təsərrüfatı və İqtisadiyyat Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərir. Bu qurumun özünə aid büdcəsi vardır və onun vəsaiti dövlət büdcəsindən ayrıdır. Sığorta tarifləri dövlət tərəfindən müəyyən edilir. Sığorta haqları konsorsium adından sığorta edən sığorta şirkətləri tərəfindən toplanır. Konsorsium fəvqəladə risk sayılan risklərin birbaşa yaratdığı maddi zərərləri əhatə edir. İspaniyada aqrar sığorta təşkilatı olan AGROSEGURO (Birgə Kənd Təsərrüfatı Sığorta Şirkəti Qrupu) yerli və xarici şirkətlərin iştirakı ilə yaradılıb.

Dünyada birdən çox riskə qarşı məhsul sığortalarının ən geniş yayıldığı ölkə ABŞ olmasına baxmayaraq bu sistemdə ən uğurlu olan ölkə İspaniyadır. İspaniya praktikasında mənfəət güdməyən bir “hovuz” sistemi mövcuddur. Fermerlərin sığorta şirkətinə ödədiyi sığorta haqları bu “hovuz”da toplanır və dəymiş zərərin əvəzi bu “hovuz”dan qarşılanaq birbaşa fermerə ödənilir. Dövlət fermerə baş vermiş təbii fəlakətə görə hər hansı bir yardım göstərməsə də, məhsullarını sığorta etdirən fermerlərin ödənişlərinin 50%-ni öz üzərinə götürür. Bu sistemdə sığorta şirkətləri sadəcə müqavilələrin tənzimlənməsi və satış fəaliyyətini həyata keçirirlər.

“Hovuz”u təşkil edən şirkətlər sığortanın texniki tərəfini və tariflərini birlikdə müəyyənləşdirirlər, lakin şirkətlər tərəfindən göstərilən sığorta xidmətləri müstəqildir. “Hovuz”a dövlətin iştirakı ilə maliyyə və inzibati dəstək verilir. Digər tərəfdən sistemə daxil olan ENESA Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə tabe muxtar bir quruluşa malikdir. Direktorları Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən təyin edilir. Məhsullar üçün texniki minimum şərtlər, sığortalanacaq məhsulun qiymətləndirilməsi və sığorta polisi ilə bağlı əməliyyatlar bu qurum tərəfindən həyata keçirilir. Sığorta Nəzarəti Agentliyi (DDS) isə İqtisadiyyat Nazirliyinə tabe olub, dəyən zərərin qiymətləndirilməsi və nazirliyə təkrarsığorta ilə bağlı açıqlama və təkliflər vermək istiqamətində fəaliyyət göstərir.

Almaniya. Almaniya aqrar sığorta sahəsində qədim ənənəyə malik ölkələrdən biridir. Ölkədə ilk aqrar sığorta şirkəti 18-ci əsrdə qurulmuşdur. Bu günə qədər də həmin sığorta sahəsi müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalaraq davam etmişdir. Hazırda Almaniyada aqrar sığorta sistemi möhkəm bir quruluşa malikdir və bu sahənin əksəriyyətini müştərək sığorta şirkətləri təşkil edir.

Almaniyada aqrar sığorta dövlət tərəfində subsidiya edilmədiyi kimi təbii fəlakətlər nəticəsində meydana gələn hər hansı zərər üçün də dövlət yardımı mövcud deyildir. Lakin istisna olaraq fəvqəladə və çox böyük təbii fəlakətlər zamanı xüsusi proqramlar tətbiq olunur. Buna misal olaraq göstərək ki, 1997-ci ildə baş vermiş sel fəlakətində federal hökumət yaranmış zərərlərə görə 256 milyon avro maliyyə yardımı ayırmışdır. Qanuna əsaslanmalı olan bu xüsusi proqrama əlavə olaraq Avropa Birliyi tərəfindən təbii fəlakətlərə kömək fondu təmin edilmişdir. Bu kimi proqramların xaricində hər əyalət təbii fəlakət yardımlarının həyata keçirilməsində ayrıca məsuliyyət daşıyır. Əyalətin edəcəyi yardım fermerlərin başqa maddi yardım alıb-almamasından da asılıdır. Məsələn, Bavariyada xüsusi şərtlərlə edilən yardımlar dəymiş zərərin 25%-ni ödəyir.

İtaliya. İtaliyada təbii fəlakətlərlə əlaqəli dövlət tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsulları üçün birbaşa təbii fəlakət yardımı və məhsul sığortalarında mükafat dəstəyi şəklində ikili sistem tətbiq olunur. Bu baxımdan dövlət 1920-ci ildən bəri kənd təsərrüfatında risklərin idarəedilməsi üzrə

fermalarda, kənd təsərrüfatı infrastrukturunda, heyvanlarda və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında qeyri-adi hadisələr və təbii fəlakətlərdən əmələ gələn zərərlərin qarşısının alınması məqsədilə Milli Kənd Təsərrüfatı Həmrəylik Fondu vasitəsi ilə fəaliyyət göstərir.

Daha sonralar sistemə 2000-ci ildə aqrar sahədə yenilikçi sığorta siyasətini təşviq etmək məqsədilə Risk Reinsurance Fund (FRR) və 2003-cü ildə də aqrar sığorta sisteminin sağlam fəaliyyəti üçün aktuar hesablamaların daha dəqiq olması məqsədilə əkinçilik, heyvandarlıq, balıqçılıq və akvakulturada təsirli olan təbii və iqtisadi hadisələri izləyən və statistik olaraq qiymətləndirən bir təşkilat kimi Agricultural Risks Databank (BDRA) daxil edilmişdir.

İtaliyada fermerlərin aqrar sığorta sistemindəki iştirakı könüllüdür və sığortası olan fermerlərə dövlət tərəfindən subsidiya ayrılır. Eyni zamanda, fəlakət bölgəsindəki əkinçilik ərazilərində satıla bilən məhsullarda 20% və digər əkinçilik sahələrində 30% istehsal itkisi varsa, zərərçəkən aqrar sığortalı olsa da, olmasa da dövlət tərəfindən zərərin 80%-i qarşılır.

İtaliyada da ümumən tək riskə əsaslanan sığorta məhsulları mövcuddur. MPCİ məhsulları ilk dəfə 2003-cü ilə tətbiq olunmağa başlamışdır. Lakin MPCİ ümumi aqrar sığortada 2%-lik paya sahibdir. Üzv fermerlərə daha ucuz və daha uyğun sığortanın verilməsi və onlardan sığorta haqlarının toplanması sığorta şirkətlərinin məsuliyyətindədir. Zərər təsbiti sığorta şirkətlərinin ekspertləri tərəfindən aparılır və sığorta ödənişi ilin son 20 günü içərisində birbaşa sığortalıya edilir. Sığorta şirkətləri üçün təkrarsığorta ödənişi isə daha çox FRR (Risk Reinsurance Fund) tərəfindən təmin edilir.

Fransa. Fransada da fermerlərin aqrar sığorta sistemində iştirakı könüllülük prinsipinə əsaslanır. Dövlət tərəfindən aqrar sığortası olan fermerlərin sığortahaqqı ödənişlərinə subsidiya dəstəyi verilir. Fermerlərin bu dəstəkdən yararlanma bilmələri üçün sığorta şirkətləri tərəfindən satılan aqrar sığorta məhsullarından birini almaları zəruridir. Hansı növ sığorta müqavilələrinin dəstəkləndiyi və subsidiya edildiyi isə dövlət tərəfindən yayımlanan müvafiq qaydalarda göstərilir. 2006-cı ilin rəqəmlərinə görə, dövlət tərəfindən tətbiq olunan subsidiya nisbəti 35%-dir. Bəzi hallarda bu nisbət 40%-ə qədər ola bilər. Veriləcək subsidiya dərəcəsi hər il dövlət tərəfindən müəyyən edilir. Ölkədəki mövcud sistemdə meyvə və tərəvəz üçün dolu və külək sığortası, yenə meyvə, tərəvəz və üzüm üçün dolu, külək və şaxta sığortası olmaqla tək riskə əsaslanan sığorta məhsulları mövcuddur. Ölkədə geniş yayılmış taxıl, qarğıdalı, tütün kimi əsas məhsullar üçün isə MPCİ məhsulları mövcuddur.

Azərbaycanda aqrar sığorta sisteminin təşəkkülü

Ölkəmizdə aqrar sığorta sistemi yeni inkişaf edən sahələrdən hesab olunur. Son illərdə modern aqrar sığorta mexanizminin yaradılması üçün həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində mühüm addımlar atılmışdır. İlk öncə, 2019-cu il 27 iyun tarixində “Aqrar sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Bu qanunun əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasında aqrar sahədə risklərin müştərək sığorta mexanizmi vasitəsilə sığortalanması ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsi, aqrar sığortanın hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarının müəyyən edilməsidir.

“Aqrar sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən ölkədə aqrar sığorta sistemi dövlət-özəl əməkdaşlığı prinsipləri əsasında qurulmuşdur. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 19 avqust tarixli, 809 nömrəli fərmanı ilə Aqrar Sığorta Fondu (ASF) yaradılmışdır. Bu Fond aqrar sığorta sisteminin təşkilini, inkişafını və dayanıqlılığını təmin

etmək məqsədi ilə təsis edilmişdir. Aqrar Sığorta Fondu dövlət tərəfindən təsis olunan və riskləri daşıyaraq sığorta ödənişini həyata keçirən qeyri-kommersiya hüquqi şəxsdir. Fond aqrar sığorta sisteminin idarə edilməsini və aqrar sığorta informasiya sisteminin aparılmasını İdarəedici Qurum vasitəsilə həyata keçirir. Eyni zamanda, ölkədə ilk ixtisaslaşmış müştərək sığorta şirkəti olan “Aqrar Sığorta Müştərək Sığorta Şirkəti” ASC yaradılmışdır. “Aqrar sığorta haqqında” Qanuna uyğun olaraq həmin şirkət aqrar sığorta sisteminin idarə edilməsini həyata keçirən idarəedici qurumdur. Şirkət Azərbaycanda qeyri-həyat sığortası sahəsində fəaliyyət göstərən 7 sığorta şirkəti tərəfindən təsis edilmişdir.

“Aqrar sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa görə, aqrar sığortanın predmetinə kənd təsərrüfatı bitkiləri və bitkiçilik məhsulları (çoxillik əkmələr və onların məhsulu daxil olmaqla), kənd təsərrüfatı heyvanları və kənd təsərrüfatı məqsədilə yetişdirilən heyvanlar, habelə akvakultura məhsulu aid edilir.

“Aqrar sığorta predmetinin tərkibinin təsdiq edilməsi” haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 17 dekabr tarixli 479 nömrəli qərarına əsasən aqrar sığorta predmetinin tərkibinə aşağıdakılar daxil edilmişdir:

- Kənd təsərrüfatı bitkiləri və bitkiçilik məhsulları üzrə: *buğda, arpa, qarğıdalı, kartof, şəkər çuğunduru, portağal, limon, naringi, çay, çəltik, tütün, üzüm, fındıq, pambıq.*
- Kənd təsərrüfatı heyvanları və kənd təsərrüfatı məqsədilə yetişdirilən heyvanlar üzrə: *1 yaşdan 7 yaşa qədər südlük inək və camışlar.*
- Akvakultura məhsulu üzrə: *balıqlar.*

Hər il üçün sığorta məhsulları sadalanan predmetlərdən müəyyən edilərək həmin il yanvarın 15-dək Aqrar Sığorta Fondu tərəfindən rəsmi elan edilir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları aqrar sığorta predmetləri üzrə təbii fəlakətlər (*zəlzələ, torpaq sürüşməsi, qasırğa, fırtına, dolu*), yanğınlar, bitki xəstəlikləri və zərərvericilər, yoluxucu xəstəliklər və zəhərlənmələr (*yoluxucu heyvan xəstəlikləri nəticəsində ölüm, ilan və ya həşərat sancması nəticəsində ölüm, zəhərli otlar və yemlərdən zəhərlənmə nəticəsində ölüm, kütləvi zəhərlənmələr nəticəsində ölüm*), vəhşi heyvanların hücumu və xüsusi təhlükəli ziyanvericilərin yayılması və hücumu, üçüncü şəxslərin hərəkətləri risklərinin bir və ya bir neçəsindən sığorta qaydalarına əsasən sığortalanır.

Aqrar sığorta sisteminə dövlətin sahibkarlara güclü dəstəyi vardır. Belə ki, sığortahaqqının 50 faizi dövlət tərəfindən qarşılır, qalan məbləği isə fermerlər hissə-hissə Sığorta Fonduna ödəyirlər. Bununla yanaşı, sığorta risklərinin qiymətləndirilməsi üçün Müstəqil Sığorta Ekspert Xidməti dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir. Aqrar sığorta haqqı sığorta qaydaları əsasında idarəedici qurum tərəfindən hesablanır.

Aqrar sığorta haqqının hər bir sığorta məhsulu üzrə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilməli olan hissəsi Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilir. Aqrar sığortalı tərəfindən ödənilməli olan hissə isə birbaşa Aqrar Sığorta Fondunun bank hesabına ödənilir.

Ölkəmizin kənd təsərrüfatında artıq yeni sığorta mexanizmlərinin tətbiqinə başlanılmışdır. Hazırda aqrar sığorta mexanizmi çərçivəsində 14 bitki növü və məhsulunun sığortalanması həyata keçirilir. Heyvandarlıqda 1 yaşdan 7 yaşa qədər südlük inəklər və camışlar sığorta predmeti hesab olunur. Akvakultura məhsulu kimi isə balıqlar sığortanın predmeti hesab olunurlar.

Aqrar sığorta çərçivəsində bitkiçilik məhsullarının sığortalanması üçün 2 sığorta zərfi təklif olunur. Bunlardan birincisi “baza zərfi”dir ki, əksər riskləri əhatə edir, ikincisi isə əlavə riskləri əhatə edən zərfdir. Sığorta zərfləri əhatə etdikləri risklərlə yanaşı, azadolma məbləğləri ilə də bir-birindən fərqlənirlər. Məsələn, kartof bitkisi üzrə “baza zərfi”ndə azadolma məbləği 10%, ikinci sığorta zərfində isə 30%-dir.

1-ci (baza) sığorta zərfinə aid risklər dolu, yanğın, zəlzələ, torpaq sürüşməsi, qasırğa, fırtına və üçüncü şəxslərin hərəkətləri riskləri üzrə təminatı, 2-ci sığorta zərfinə aid risklər isə bitki xəstəlikləri və zərərvericilər, xüsusi təhlükəli ziyanvericilərin yayılması və hücumu riskləri üzrə təminatı əhatə edir.

Sığorta zərflərindən hansının seçilməsi barədə istehsalçı qərar verir. Bu halda sığorta olunan yalnız birinci sığorta zərfi ilə kifayətlənə bilər, yaxud da əlavə olaraq 2-ci zərfi də seçə bilər. Yəni, baza zərfi seçilmədən 2-ci zərfi seçilə bilməz. Sığorta tarifləri risk dərəcəsi nəzərə alınmaqla iqtisadi rayonlar üzrə fərqli müəyyən edilir. Belə ki, aşağıdakı cədvəldən də görüldüyü kimi kartofun sığortası üzrə ən yüksək sığorta tarifləri 3,39% olmaqla Gəncə-Qazax, ən aşağı sığorta tarifləri isə 0,92% olmaqla Lənkəran və Abşeron iqtisadi rayonlarındadır.

Cədvəl. Kartof əkin sahəsinin azadolma məbləğlərinin regionlar üzrə bölgüsü

İqtisadi rayonlar	Azadolma məbləğləri	
	10%	30%
Gəncə-Qazax	3,39%	2%
Aran	1,10%	2%
Quba-Xaçmaz	0,92%	2%
Şəki-Zaqatala	2,25%	2%
Dağlıq Şirvan	0,86%	2%
Lənkəran	0,92%	2%
Abşeron	0,92%	2%
Yuxarı Qarabağ	1,37%	2%

Mənbə: Aqrar Sığorta Fondunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Azərbaycanda aqrar sığorta sisteminin inkişafında atılan mühüm addımlardan biri də Türkiyə ilə əməkdaşlıq olmuşdur. Ölkəmizdə tətbiq olunan aqrar sığorta sistemi Türkiyənin TARSİM (Kənd Təsərrüfatını Sığortalama Sistemi) təşkilatının təcrübəsi və dəstəyi ilə formalaşmışdır. Bu qurum tərəfindən tətbiq olunan model dünyada ən uğurlu aqrar sığorta mexanizmlərindən biri hesab edilir. Həmin model aqrar sığorta sahəsində ən çox təqdir olunan və ən geniş yayılan İspaniya modeli əsasında qurulmuşdur.

TARSİM modeli çərçivəsində risklərin təmin olunması, standart sığorta müqavilələrinin müəyyənləşdirilməsi, zərərlərə görə ödənişlərin edilməsi, kənd təsərrüfatı sığortasının inkişafı və digər xidmətlərin həyata keçirilməsi məqsədilə bir sığorta “hovuzu” yaradılmışdır.

Əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə Aqrar Sığorta Fondu və TARSİM arasında kənd təsərrüfatı sığortası sahəsində Niyyət Bəyannaməsi imzalanmışdır.

Nəticə

Aqrar sığorta kənd təsərrüfatı istehsalçılarının iqtisadi itkilərinin qarşılınmasına və gəlirlərinin qorunmasına yönəldilən bir sistemdir. Eyni zamanda, bu sistem fermerləri məhsul istehsalına həvəsləndirir və nəticədə kənd təsərrüfatının istehsalına kömək edir.

Bir çox ölkədə, xüsusən də inkişaf etmiş ölkələrdə aqrar sığorta vergidən azad etmə, aşağı faizli kredit, dövlətə birbaşa maliyyə yükü gətirən təbii fəlakət yardımları kimi sistemləri əvəz edir və kənd təsərrüfatı sahəsinə yönəldilən yardımlar aqrar sığorta vasitəsilə həyata keçirilir.

Aqrar sığorta sahəsinin daha təsirli və sağlam işləməsi üçün sistemə daha çox istehsalçı cəlb edilməli və sığortahaqqı miqdarının minimuma endirilməsinə çalışılmalıdır. Daha aşağı sığortahaqqı sığortalanacaq istehsalçıların sayını da artıracaqdır. Say artımı ilə nəticələnən xərc azalmaları sistemin davamlılığı üçün də vacibdir. Bundan əlavə, sistemin səmərəliliyi üçün zərərin əvəzinin ödənilməsində sürətli nəticələrin əldə edilməsinə, qiymətləndirilməsi və kompensasiyasında isə real xərclərin müəyyən edilməsinə əhəmiyyət verilməlidir. Həm sığorta ekspertləri, həm də istehsalçılar bu sahədə maksimum səviyyədə çalışmalı və obyektiv olmalıdırlar. Sistemin uzunömürlü olması üçün davamlı dövlət dəstəyi təmin edilməli və xərclərin azaldılmasına səy göstərilməsi məqsədəuyğundur.

Ədəbiyyat

1. “Aqrar sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
<http://e-qanun.az/framework/43124>
2. “Aqrar sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 27 iyun tarixli 1617-VQ nömrəli Qanununun tətbiqi və Aqrar Sığorta Fondunun yaradılması barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 19 avqust tarixli 809 nömrəli Fərmanı.
<http://www.e-qanun.gov.az/framework/43125>
3. “Aqrar sığorta predmetinin tərkibinin təsdiq edilməsi” haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 17 dekabr tarixli 479 nömrəli qərarı.
4. “Aqrar sığorta üzrə təminat verilən risklərin tərkibinin təsdiq edilməsi” haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 27 dekabr tarixli 505 nömrəli qərarı.
5. İslam İbrahimov. Aqrar sahənin iqtisadiyyatı, B., 2016
6. Dünyada tarım sigortaları uygulamaları ve TARSİM, Gökhan Sümer, Yunus Polat, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (2016).
7. Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye’de Tarım Sigortası Sistemlerinin Karşılaştırılması. F. Eymen Yazgı, Emine Olhan. Tarım Ekonomisi Dergisi (2017).
8. <https://agro.gov.az>
9. <https://asf.gov.az/>
10. <https://insure.az/>
11. <https://www.stat.gov.az>

G.V. Naghiyeva

Master of Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

**World experience in agricultural insurance and formation of a new system
in Azerbaijan**

Summary

Ensuring adequate and sustainable nutrition for the world's growing population depends primarily on the consistent development of agriculture by minimizing risks. The article analyzes the experience of agricultural insurance in different countries. Along with this, the agricultural insurance system formed in Azerbaijan was revised taking into account the relevant world experience, and the features of the new insurance mechanisms launched in the agricultural sector were shown.

Keywords: *agricultural insurance, agricultural insurance system, agriculture, risk management, world experience of agricultural insurance.*

Г.В. Нагиева

Магистр Азербайджанского государственного экономического университета

**Мировой опыт сельскохозяйственного страхования и формирование
новой системы в Азербайджане**

Резюме

Обеспечение достаточного и устойчивого питания растущего населения мира зависит, прежде всего, от последовательного развития сельского хозяйства за счет сведения к минимуму рисков. В статье анализируется опыт агрострахования в разных странах. Наряду с этим, сформированная в Азербайджане система аграрного страхования была пересмотрена с учетом соответствующего мирового опыта, а также показаны особенности новых механизмов страхования, запущенных в сфере сельского хозяйства.

Ключевые слова: *аграрное страхование, система аграрного страхования, сельское хозяйство, риск-менеджмент.*